

Generalitats sobre els mètodes qualitatius: trets bàsics, variants, camps d'aplicació i història

Carles Riba Campos

PID_00195589

Els textos i imatges publicats en aquesta obra estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada (BY-NC-ND) v.3.0 Espanya de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los i transmetre'ls públicament sempre que en citeu l'autor i la font (FUOC. Fundació per a la Universitat Oberta de Catalunya), no en feu un ús comercial i no en feu obra derivada. La llicència completa es pot consultar a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/legalcode.ca>

Índex

Introducció	5
Objectius	6
1. Introducció històrica: tradicions qualitatives en la criminologia	7
1.1. Els inicis: l'escola de Chicago	7
1.2. L'era positivista	8
1.3. El ressorgiment dels mètodes qualitius	8
1.4. L'establiment de la metodologia qualitativa	10
2. Trets bàsics, variants i camps d'aplicació	11
2.1. Els mètodes qualitius: trets bàsics	11
2.2. Una tipologia dels mètodes qualitius	16
3. Programació d'una investigació criminològica	21
3.1. Assumptes generals	21
3.2. L'elaboració del pla d'actuació	22
4. La qualitat de les dades en la investigació qualitativa	25
4.1. La fiabilitat en la investigació qualitativa	25
4.2. La validesa en la investigació qualitativa	27
4.3. La generalització en la investigació qualitativa	29
4.3.1. Representativitat	29
4.3.2. Validesa interna i externa	30
4.3.3. La triangulació	32
Resum	37
Activitats	39
Exercicis d'autoavaluació	39
Solucionari	40
Glossari	41
Bibliografia	42

Introducció

- Després del primer contacte amb la metodologia qualitativa a l'assignatura *Metodologia de les ciències socials - Etapes, mètodes, tècniques i anàlisi*, aquest primer mòdul servirà d'introducció a la metodologia qualitativa en criminologia.
- Abordarà les arrels històriques de la investigació qualitativa en criminologia i l'evolució que ha tingut al llarg de les últimes dècades.
- Repetirà els trets bàsics de les tècniques qualitatives, i les compararà amb l'enfocament de les tècniques quantitatives. Partint de l'observació com a tècnica clau de la metodologia qualitativa, proposarà una tipologia pròpia.
- Més enllà i per a connectar l'aprenentatge de les tècniques qualitatives amb l'ús aplicat, es presentaran els aspectes pràctics de la programació d'una investigació criminològica. Per acabar, es farà referència a la qualitat de les dades en la investigació qualitativa.

Objectius

Els objectius que haureu d'haver assolit una vegada treballats els continguts d'aquest mòdul són:

- 1.** Conèixer les arrels i el desenvolupament de la metodologia qualitativa en la criminologia.
- 2.** Distingir els mètodes qualitatius i quantitativs amb els seus avantatges i desavantatges.
- 3.** Tipificar les diferents tècniques dels mètodes qualitatius.
- 4.** Tenir unes nocions bàsiques sobre la programació d'una investigació criminològica.
- 5.** Aplicar les característiques que garanteixen la qualitat d'una investigació qualitativa.

1. Introducció històrica: tradicions qualitatives en la criminologia

Com sabem de l'assignatura *Fonaments de criminologia*, el sorgiment de la criminologia com a disciplina independent és bastant recent. En la seva major part, es va desenvolupar com un subcamp de la sociologia. Es pot dir que la seva marginalització dins la disciplina de la sociologia ha contribuït al seu desenvolupament independent. Cal recordar que aquesta divisió és important, tant en termes de situar el camp dels vincles històrics entre les dues disciplines, com en la comprensió de les conseqüències d'aquesta divisió per a l'estudi acadèmic de la delinqüència en general, i el lloc de la investigació qualitativa en criminologia en particular.

1.1. Els inicis: l'escola de Chicago

La investigació qualitativa va ser al centre dels primers estudis de la delinqüència. La investigació de camp segons la tradició de l'escola de Chicago i l'ús del paisatge urbà com un laboratori social van donar lloc a nombrosos estudis de la delinqüència i la desviació.

En aquest sentit, es pot dir que la investigació qualitativa criminològica es remunta als **estudis etnogràfics de la delinqüència i la desviació** elaborats pel l'escola de Chicago als anys vint i trenta del segle XX.

Però cal notar que el terme *investigació qualitativa* no era gaire familiar en el primer terç del segle XX i no hi havia una distinció clara entre la metodologia qualitativa i quantitativa en aquell moment.

Val la pena esmentar alguns dels estudis etnogràfics ben coneguts (la majoria dels quals pertanyen a l'escola de Chicago): tots examinen diferents subcultures marginals i les relacions d'aquestes subcultures amb les institucions de control social. Uns exemples són:

- Anderson (1923), "The Hobo": explora el món dels treballadors ocasionals, les persones marginades que viuen just dins de la llei.
- Trasher (1927), "The Gang": es tracta d'un dels treballs pioners més importants en la investigació sociològica sobre les bandes juvenils.
- Shaw (1930), "The Jack Roller": és un estudi de cas d'una carrera delictiva.

- Whyte (1993 [1943]), “Street Corner Society”: l'autor descriu en aquest estudi de cas la seva vivència en un barri degradat de Boston dominat per immigrants italians amb un enfocament sobre la formació i organització de bandes.

1.2. L'era positivista

Amb l'evolució dels **mètodes d'investigació de l'enquesta** i l'avanç de les **tècniques estadístiques**, aquest model de la investigació va ser impugnat dins l'ampli camp de la sociologia, per la qual cosa també va caure en desgràcia entre els qui estudien la delinqüència, en particular. En criminologia, els mètodes qualitius van ser empesos cap al fons.

Fins i tot es pot dir que la bretxa entre metodologies qualitatives i quantitatives és encara més palpable en criminologia que en les seves arrels sociològiques. La seva emergència com una disciplina separada (amb revistes independents i un públic específic) s'ha traduït en un aïllament més gran de la disciplina dels desenvolupaments teòrics d'altres ciències socials. Aquest desenvolupament ha limitat la fertilització creuada d'idees entre disciplines. També ha significat que moltes de les tendències que han sacsejat la reclamació de la sociologia com a ciència positivista –per exemple, les idees postmodernes i postestructuralistes– han tingut un impacte mínim en la criminologia.

Més enllà d'això, la investigació a gran escala de la delinqüència és generalment finançada per agències governamentals en l'àmbit de la justícia i la salut pública. Per tant, esperen uns resultats amb una rellevància directa per a la política, basats en un “rigor científic” que cada vegada rep més importància i que en gran manera es continua definint en termes quantitius i positivistes. Aquesta tendència es reflecteix en el predomini de models que comproven teories ja existents, sovint amb l'ús de conjunts de dades grans i complexes que requereixen tècniques estadístiques avançades.

1.3. El ressorgiment dels mètodes qualitius

Des de la dècada dels anys setanta del segle XX, els mètodes qualitius s'han tornat cada vegada més importants, no sols en la investigació social, sinó també en criminologia. Per a comprendre el paper que tenen els mètodes qualitius en la investigació criminològica, és útil resumir l'entrada dels mètodes qualitius en la criminologia empírica recent i quina perspectiva sobre el crim es va desenvolupar dins d'aquesta tradició d'investigació.

Als anys seixanta del segle XX als EUA, el *labeling approach* ('teoria d'etiquetatge') va intentar llançar un nou paradigma en la investigació social sobre la desviació. El *labeling approach* estava (i està) molt vinculat a l'interaccionisme simbòlic i a l'etnometodologia.

Un punt principal de la crítica del *labeling approach* dirigit a la investigació criminològica és el següent:

En la investigació criminològica clàssica en general es defineixen el crim i la desviació de la mateixa manera que ho fan la llei penal i el sistema legal; a més, la criminologia simplement adopta les atribucions i les etiquetes del sistema legal.

Aquestes definicions van constituir la base no sols de la investigació jurídica, sinó també de la investigació sociològica sobre com determinats tipus de delictes es distribueixen entre la població i sobre l'etiologia de la delinqüència. El *labeling approach* va desconstruir aquest recurs suposadament segur de la investigació criminològica i el va convertir en el tema de la investigació. Per reconstruir empíricament la delinqüència com una construcció social i jurídica, els mètodes qualitius es van posar en joc.

El *labeling approach* se centra en com el crim es produeix mitjançant la reconstrucció de les pràctiques rutinàries de les institucions de control social i mitjançant la reconstrucció dels principis implícits que generen aquestes pràctiques. Aquesta perspectiva sobre la delinqüència caracteritza la investigació etnometodològica sobre la desviació.

Alguns dels exemples són el treball de Cicourel (1976) sobre la justícia de menors, la investigació de Lautmann (1972) sobre els tribunals i, en particular, molts estudis sobre la policia (per exemple, Feest i Blankenburg, 1972; Feest i Lautmann, 1971).

Durant gran part dels anys seixanta i setanta del segle XX, la investigació sobre la pràctica del control social no va arribar als estàndards metodològics que s'han desenvolupat en la investigació qualitativa des de llavors. Aquests estudis no van arribar a ser importants per al desenvolupament d'una metodologia avançada, però amb el llançament d'un nou subjecte s'obria la perspectiva d'una nova investigació.

Les **carreres desviades** va ser un altre tema introduït pel *labeling approach* en la criminologia, cosa que pot ser vista com una variació de l'interès interaccionista en "trajectòries". Aquesta qüestió es planteja en la investigació etnogràfica sobre les subcultures desviades i en estudis de casos biogràfics. Aquests estudis, la majoria dels quals en la perspectiva de l'interaccionisme simbòlic, van revitalitzar, en certa manera, la tradició de l'escola de Chicago. Prefereixen un disseny qualitatiu a fi de comprendre com la gent reacciona als processos d'etiquetatge. Aquest interès per la investigació és sovint acompanyat per una actitud políticament emancipadora: donar veu als exclosos i als forasters.

Lectura recomanada

M. Meuser; G. Lösscher (2002). "Introduction: Qualitative Research in Criminology". *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* (vol. 3, núm. 1).

Lectura recomanada

B. Glaser; A. Strauss (1968). *Time for dying*. Chicago: Aldine.

Recentment, hi ha hagut un ressorgiment d'apreciació de la investigació qualitativa en criminologia, en gran part com a resultat de la revitalització dels estudis de barri de la delinqüència, i també de l'interès creixent pels aspectes situacionals de la delinqüència.

1.4. L'establiment de la metodologia qualitativa

Tot i el domini dels paradigmes positivistes que adopten enfocaments quantitatius, hi ha molts estudis de la delinqüència, la criminalització i els processos de justícia penal de caràcter qualitatiu de gran significat.

Aquesta investigació sorgeix de diverses fonts:

- Estudis acadèmics d'altres disciplines de les ciències socials. La seva investigació s'ocupa de qüestions criminològiques, però no participen activament en la disciplina (per exemple, Adler i Adler, 1985; Bourgois, 1995; Comfort, 2003; Glassner i Loughlin, 1987; Ferguson, 2000; Katz, 1988; Pattillo, 1998; Venkatesh, 2002).
- Estudis dels mateixos criminòlegs i sociòlegs (criminològics o antropològics) (per exemple, Anderson, 1999; Fagan i Wilkinson, 1998; Ferrell, 1996; Fleisher, 1998; Jacobs, 1999; Maruna, 2001; Moore, 1991; Shover, 1996; Sullivan, 1989; Vigil, 1988; Wright i Decker, 1994, 1997).
- La criminologia feminista, que estudia el gènere, la raça, la delinqüència i la justícia penal. És una de les fonts més actives (per exemple, Böttcher, 2001; Britton, 2003; Joe-Laidler i Hunt, 1997; Kruttschnitt i altres, 2000; Maher, 1997; McCorkel, 2003; Miller, 1998, 2001; Miller i White, 2003; Mullins i Wright, 2003; Richie, 1996).
- Intents d'integrar la investigació qualitativa i quantitativa (per exemple, Facin i McCarthy, 1997; Infermera, 2002; Sampson i Laub, 2003).

Lectura recomanada

J. Miller (s/d). *The status of qualitative research in criminology*. University of Missouri-St. Louis.

2. Trets bàsics, variants i camps d'aplicació

2.1. Els mètodes qualitius: trets bàsics

Els mètodes qualitius presenten un perfil propi i parteixen d'una posició respecte a què és i com es duu a la pràctica l'activitat científica diferent de la dels mètodes quantitius.

Una presentació inicial dels mètodes d'investigació qualitativa no pot prescindir dels continguts oferts en l'assignatura *Metodologia de les ciències socials - Etapes, mètodes, tècniques i anàlisi*, en què es proporcionava una llista sistemàtica de les diferències entre mètodes qualitius i quantitius, llista que ara serà el nostre punt de partida en una caracterització en detall dels primers d'aquests mètodes.

Cal recordar que aquestes dues línies metodològiques orienten la investigació criminològica en dues direccions que són complementàries, però que ofereixen diferents rendiments en aplicació a diferents objectes d'estudi. L'investigador ha d'estar atent a quin **objecte d'estudi** ha definit, i a quins són els **objectius que vol assolir** mitjançant la investigació, per tal de decidir quina metodologia aplicarà, més qualitativa o més quantitativa.

Tanmateix, segurament aquesta és una visió una mica convencional de la investigació: de fet, la majoria d'investigadors estan instal·lats, ja des de la fase de formació, en grups de treball que, seguint alguna tradició acadèmica, cultiven la investigació qualitativa o la quantitativa en alguna de les nombroses variants. Però, en tot cas, l'elecció s'ha hagut de fer en algun moment, potser en el passat la va fer el científic que va iniciar la línia d'investigació; i sobretot és absolutament cert que la metodologia qualitativa i la quantitativa es poden emprar, o bé amb propietat i adequació, o bé incorrectament, segons si són aplicades a objectes d'estudi adequats o no; i segons es desenvolupin amb relació a objectius que són els que es troben al final del camí escollit o amb relació a d'altres força allunyats d'aquest camí.

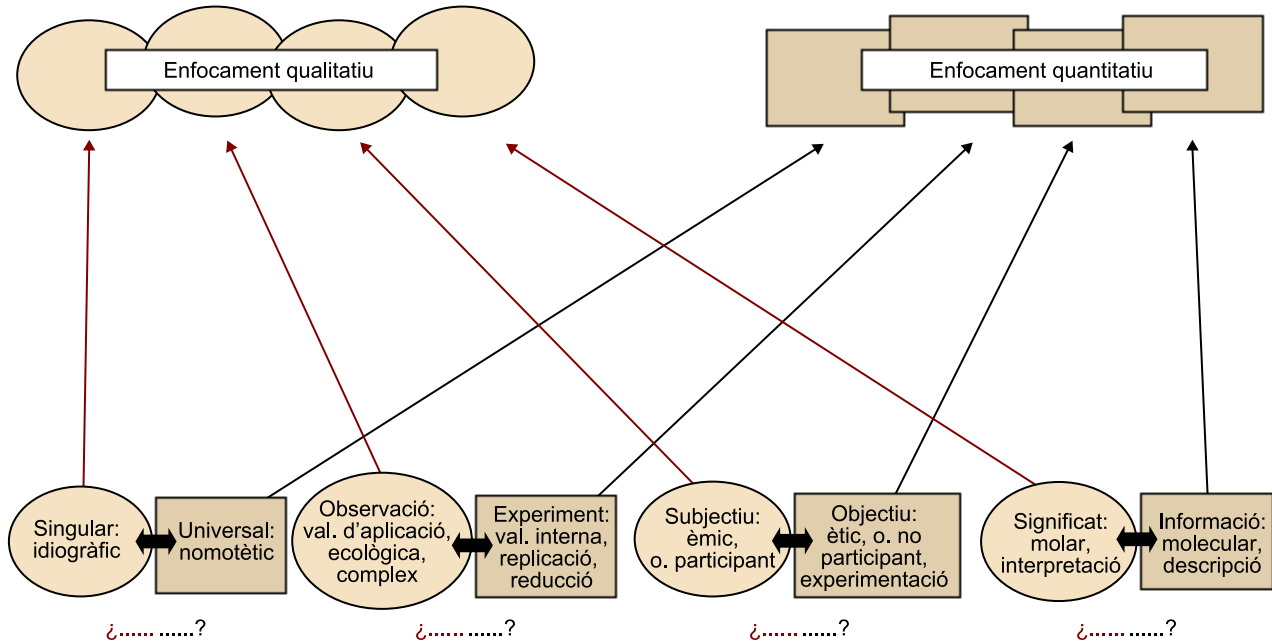
- Un investigador que tingüés com a meta la consecució de resultats universalment generalitzables i replicables cometria un error notable si escollís la via qualitativa.
- I, a l'inrevés, un altre investigador que perseguís resultats amb validesa ecològica, contextual, per recollir les peculiaritats d'una persona o d'un grup, faria molt malament decantant-se per la via quantitativa.

Aquest tipus de valors diferencials bàsics en una metodologia i en l'altra són els que recordarem ara per mitjà de la llista a què hem al·ludit més amunt:

Mètodes quantitius	Mètodes qualitius
Habitualment prefereixen les estratègies no-motètiques.	Prefereixen habitualment les estratègies idiogràfiques.
Solen optar per la simplificació, esquematització o reducció de l'objecte d'estudi.	Solen optar per la construcció d'objectes d'estudi més densos i complexos i per perspectives holístiques o globals sobre aquests.
Generalment utilitzen les estratègies experimentals i, per tant, busquen relacions causals o almenys bidireccionals.	Prefereixen les estratègies observacionals, renuncien gairebé sempre a la cerca de relacions causals, i opten per l'establiment de relacions globals.
Solen buscar validesa interna i de replicació abans que validesa d'aplicació ecològica.	Solen buscar validesa d'aplicació i ecològica, abans que validesa interna o de replicació.
Busquen l'objectivitat per mitjà de l'experimentació o l'observació no participant, des de punts de vista exteriors (ètics) respecte a l'objecte d'estudi.	Tenen en compte la subjectivitat per mitjà de l'observació participant o de l'observació documental, mitjançant l'adopció de punts de vista interiors (èmics) respecte a l'objecte d'estudi i assumint la intersubjectivitat com a valor.
S'interessen per la pura informació, matemàtica o física, que es desprèn de les dades i mostren tendència a confiar més en les unitats i mesures moleculars.	Tenen molt en compte els significats inferits dels subjectes o comunicats per ells, la qual cosa fa que habitualment se serveixin d'unitats molars i que l'investigador adopti el paper d'intèrpret o hermeneuta a partir de materials verbals o escrits.

Aquestes diferents bifurcacions, que sorgeixen en el camí d'un investigador ideal en enfrontar-se als dubtes o dilemes metodològics corresponents, es poden representar gràficament, tal com s'aprecia en la figura següent.

L'enfocament d'una investigació com a resolució de dilemes metodològics

Tant la presentació tabular com la gràfica posen de manifest que les decisions bàsiques, explícites o implícites, que fan que un investigador s'orienti cap a les metodologies qualitatives o les quantitatives se centren en diferents dilemes, sis en la taula i quatre en la figura, davant dels quals aquest mateix investigador ha d'escollir. Els comentem breument, a títol de recordatori, i ens cenyim només als quatre àmbits de decisió de la taula anterior, amb el propòsit de ser tan sintètics com puguem:

1) **Nomotètic-idiogràfic.** L'investigador quantitatiu vol generalitzar; el **qualitatiu** sovint prefereix tractar la mostra com un **cas particular**.

2) **Experiment-observació.** Les conseqüències d'aquesta elecció es refereixen a la validesa dels resultats i al grau de complexitat de l'objecte d'estudi. Els mètodes experimentals, típicament quantitius, operen una certa esquematització o simplificació de l'objecte d'estudi, mentre que els observacionals, més compatibles amb l'esperit **qualitatiu**, intenten conservar-ne la **complexitat** o globalitat. D'altra banda, els mètodes experimentals cerquen validesa interna o de replicació; és a dir, procuren que les relacions entre variables independents i dependents obtingudes siguin consistents i es puguin retrobar tantes vegades com calgui en repetir l'experiment original. Aquests són els valors quantitius per excel·lència; en canvi, els mètodes observacionals cerquen més aviat l'**aplicabilitat** directa en el context de la **validesa** anomenada **ecològica**.

3) **Objectiu-subjectiu.** L'objectivitat, tal com és vista en la perspectiva dels mètodes quantitius, implica una aproximació distanciada, externa, a l'objecte d'estudi, a la conducta, als subjectes i contextos investigats, aproximació que anomenem *ètica* i que es fa per mitjà de l'experimentació o de l'observació no participant, la pròpia de les ciències naturals. Per contra, la cerca de la subjectivitat, tant en l'investigador com en els investigats, i la presa en consideració

del punt de vista dels individus són típiques de les aproximacions **èmiques** i dels mètodes **qualitatius**, els quals accedeixen al món privat o personal dels subjectes mitjançant la interacció amb aquests i l'**observació participant** o l'anàlisi de **documents**.

4) Informació-significat. Els mètodes quantitius tendeixen a buscar la informació criminològica pura, que vol dir despullada de qualsevol connotació personal, grupal, contextual o cultural, com a conseqüència –justament– de la seva valoració de l'objectivitat en el sentit que les ciències naturals donen a aquest terme (consistència, estabilitat, fiabilitat, exactitud de la informació recollida); això els inclina a servir-se d'unitats moleculars, analítiques. En contraposició, els mètodes **qualitatius** concedeixen força importància als **significats** derivats dels contextos individuals i socials, per bé que aquests proporcionen una visió més borrosa i menys generalitzable del comportament humà; per consegüent, tot això els decanta cap a nivells d'anàlisi **molars** o globals, alhora que més centrats en situacions i casos.

Les decisions implícites en els dos darrers dilemes són indispensables per a copsar el cor de la metodologia qualitativa. La qüestió no és únicament practicar l'observació participant i, per tant, escoltar i interpretar allò que diu la gent, sinó també prendre-s'ho seriosament i admetre-ho en el corpus de dades de la investigació. Com van dir Harré i Secord,

“Per tal de tractar la gent com si fossin éssers humans ha de ser possible acceptar-ne els comentaris sobre les seves accions com a autèntics, per bé que revisables, com a informes de fenòmens subjectes a la crítica empírica [...]. És un tret essencial de l'enfocament que estem defensant per a la psicologia que totes o gairebé totes les coses que diem ordinàriament sobre nosaltres mateixos i sobre l'altra gent haurien de ser preses seriosament com a informes o dades rellevants per a una ciència psicològica. Això no és dir que aquests enuncisats s'hagin d'acceptar sense crítica, sinó que els fenòmens sobre els quals volen informar existeixen *realment* i a més són *rellevants*”.

R. Harré; P. F. Secord (1972). *The Explanation of Social Behaviour* (pàg. 101-105). Oxford: Blackwell. (La traducció és nostra.)

Observació

Aquesta citació sobre la ciència psicològica també és vàlida per a la ciència criminològica.

Evidentment, aquestes decisions metodològiques no es prenen en el buit, sinó en el si de programes o plans d'investigacions concrets i, com acabem de remarcar, amb relació a objectes d'estudi determinats. Per això, una caracterització purament formal i metodològica de la investigació qualitativa i quantitativa és insuficient: cal completar-la amb una especificació d'altres aspectes més lligats al sòl que trepitja l'investigador i, sobretot, als tipus d'objecte d'estudi sobre els quals poden treballar cadascuna d'aquestes metodologies. Així, ja a partir d'ara, restringim el nostre interès als mètodes qualitius.

1) Pel que fa als objectes d'estudi abordats, els mètodes qualitius en les ciències socials s'ocupen de temes:

- Relacionats amb les representacions personals i culturals, amb les intencions i els valors –compartits– de les persones.

- Relacionats amb processos socials, grupals i interpersonals que se serveixen de l'expressió, de la comunicació i –naturalment– del llenguatge.
- Lligats a processos vinculats amb les regles que governen el comportament en els diversos àmbits (familiar, educatiu, laboral, públic, etc.) de la societat humana.

En suma, els estudis qualitius difícilment poden prescindir de material verbal o escrit i basen les interpretacions de les accions humanes en el context molar i social en què tenen lloc.

2) Pel que fa al tarannà de l'investigador qualitiu que pren aquestes decisions i treballa en aquestes àrees temàtiques, cal dir el següent:

- Busca la comprensió en profunditat de fenòmens complexos, tant des del punt de vista d'ell mateix, com a observador, com des del punt de vista del subjecte.
- Exhibeix un tarannà habitualment reflexiu, crític i relativista respecte als valors oficials de la ciència.
- No manté la definició del problema d'investigació de manera immutable al llarg de la investigació, sinó que redefineix aquest mateix problema i en revisa les interpretacions en el curs del mateix procés de recollida i anàlisi d'informació.
- Per tant, de manera corresponent, és freqüent que tampoc no mantingui igual els protocols aplicats al llarg d'una mateixa investigació.
- En suma, l'investigador qualitiu difícilment es pot deslligar o distanciar de la realitat que estudia i això l'obliga a adaptar-s'hi contínuament i, sovint, a comprometre-s'hi encara que això comporti una pèrdua d'objectivitat.

Tots aquests són els trets generals que delimitarien el territori metodològic de la investigació qualitativa. Potser us heu adonat que en cap moment no hem dit que els mètodes qualitius prescindeixin, d'arrel, del rigor i de la quantificació. La frontera entre totes dues orientacions metodològiques no passa exactament per aquí. Hi ha tècniques d'anàlisi de contingut típiques de la metodologia qualitativa que poden aportar recursos matemàtics i formals tant o més sofisticats que els de la metodologia positivista i quantitativa. En tot cas, el que sí és cert és que, en el territori de la metodologia qualitativa, la quantificació i la formalització matemàtica no tenen el mateix paper preponderant, *sine qua non*, que en la quantitativa.

És fàcil endevinar que, dins d'aquest territori, el mètode qualitatiu no existeix: el que existeix són els mètodes qualitatius, amb les seves variants i diferències. Per bé que el tronc principal de la metodologia de qualsevol investigació qualitativa exhibeixi els trets metodològics principals abans enumerats, podrem trobar investigacions qualitatives que ofereixen aparences ben diferents entre elles, pel que fa a la manera concreta d'aplicar la metodologia i d'acoblar-se a objectes d'estudi concrets dintre de les diferents àrees de coneixement de les ciències socials i del comportament.

Iniciar una investigació qualitativa no demana solament, posem per cas, fer entrevistes i analitzar les respostes mitjançant alguna tècnica d'**anàlisi de contingut**. Això pot desembocar en un informe final totalment quantitatiu. Tampoc no demana, simplement, **practicar l'observació**, atès que aquesta modalitat de registre pot ser molt quantitativa si no és participant, és a dir, si contempla el subjecte des de lluny, com si fos un mineral o un bacteri, i sense cap mena d'interacció amb ell.

En definitiva, creiem que cal ser estrictes, justament per la importància que, en el moment actual de desenvolupament de les ciències socials, atribuïm a la metodologia qualitativa. El relleu progressiu que ha cobrat en els darrers anys fa que cada cop estigui més admesa en els cercles acadèmics, però aquesta implantació té com a contrapartida una utilització de vegades impròpia, contaminada, fins i tot frívola, del terme *qualitatiu*.

Amb tot, cap d'aquestes últimes asseveracions no exclou la compatibilitat i possibilitat de combinar els mètodes qualitatius i quantitativs en un mateix programa d'investigació, sobre objectes d'estudi pròxims o complementaris, o –si ho preferiu– sobre diferents aspectes d'un mateix objecte d'estudi. Aquesta és, ben segur, una altra qüestió. La filosofia que hi ha darrere d'una utilització combinada i integrada de mètodes qualitatius i quantitativs és totalment pragmàtica: com hem vist, cada mètode aporta valors diferents a la investigació i, per tant, la seva aplicació conjunta o seqüenciada augmenta en algun factor el nivell científic dels resultats.

Els mètodes qualitatius aborden la subjectivitat, la comunicació i el llenguatge, en context social, i solen ser idiogràfics, solen emprar l'observació participant èmica i centrar-se en unitats molars i de significat.

2.2. Una tipologia dels mètodes qualitatius

Una investigació criminològica es pot considerar més o menys qualitativa en la mesura que presenti més o menys trets propis dels mètodes qualitatius.

Lectura recomanada

Respecte a aquest punt, vegeu, per exemple, U. Flick (2004). *Introducción a la investigación cualitativa* (cap. VII). Madrid: Morata.

Vegeu també

Sobre l'anàlisi de contingut, podeu veure l'apartat 4.2.1 ("L'anàlisi de contingut") del mòdul didàctic "L'anàlisi de dades i presentació d'una investigació qualitativa" d'aquesta assignatura.

Així, doncs, de les argumentacions precedents podem concloure que una manera de dotar d'una mica de nitidesa i ordre la mescla, sovint caòtica, dels mètodes qualitius és intentar classificar-los al llarg d'una dimensió de genuïnitat o autenticitat, des dels més pròpiament qualitius fins als que ho són menys. Tanmateix, en fer-ho, a fi d'evitar confusions, descartarem tots els perfils metodològics que hem titllat d'híbrids i que incorporen manifestament característiques quantitatives, ja que considerem que llavors queden òbviamment fora del territori qualitatiu. Ara bé, entre els que romanen dintre, n'hi ha de més específicament qualitius i d'altres que no ho són tant.

Per establir la gradació entre ells recorrerem a dos criteris bàsics:

- el tipus d'observació utilitzada i
- el tipus de material o dades recollits en relació amb l'objecte d'estudi.

Tot i que aquestes modalitats tornaran a aparèixer més endavant en aquest text (i que, llavors, es desenvoluparan i se n'ampliaran les característiques), ara hem de recordar breument els trets essencials que les definien.

1) **L'observació no participant.** Seria la típica de l'astrònom o el naturalista clàssic, la que no exigeix res de l'ésser passiu que contempla: una estrella, un bacteri, un ratolí. De fet, és l'observació tradicionalment conceptualitzada per la ciència. Constitueix una simple transducció o un trasllat de la realitat al llenguatge científic, sense haver-hi intervingut prèviament. Correspon a la perspectiva ètica. No se suposa subjectivitat en l'entitat observada o, si se n'hi suposa, no es fa res perquè es manifesti.

L'observació no participant es pot aplicar a dos tipus diferents de material, els quals donen lloc a dues modalitats més d'observació:

2) **L'observació directa.** És l'observació del comportament "en directe". Això vol dir que el registre de dades es fa mentre el subjecte actua, en el mateix període o moment en què es produeixen les respostes o accions intencionals del subjecte. Si el comportament s'ha filmat o gravat en vídeo o magnetòfon, l'observació d'aquest material mitjançant la reproducció continua essent observació directa.

3) **L'observació indirecta.** És l'observació dels productes o conseqüències del comportament. Si l'observació del comportament de fumar és observació directa, el registre de les burilles deixades en un cendrer és observació indirecta. Per tant, aquesta observació és sempre *ex post facto*, és a dir, posterior als fets en els quals es basa.

Tanmateix, la forma més habitual d'observació indirecta en les ciències socials és l'observació documental, en la qual el producte del comportament és, justament, un document –una carta, un diari, un missatge electrònic–, el qual constitueix el material observat i pendent d'interpretació.

4) L'observació participant. És la pròpia de les ciències socials, la que indaga en la subjectivitat de les persones estudiades mitjançant la interacció amb elles, les preguntes i el diàleg. Si l'observador ha de preguntar o –almenys– ha d'estar en situació de poder preguntar i d'accedir a la privacitat del subjecte, és ineludible que estableixi una relació social amb aquest mateix subjecte, relació que pot ser més formal o informal, més superficial o més profunda, tal com passa, per exemple, en les entrevistes.

Tot i que l'observació participant incorpora components experimentals en tant que, en general, és indiscutible la influència de l'observador sobre el subjecte, correspon a la perspectiva èmica, atès que aquest mateix observador vol accedir als punts de vista i a l'espai de representacions i valors de la persona o del grup que té al davant.

Un cop establert aquest punt de partida, i amb vista a remarcar els criteris que ens permetran classificar els mètodes qualitius, distingirem consegüentment:

- Pel que fa al tipus d'observació utilitzada, entre **observació participant**, **observació no participant directa** i **observació documental**.
- Pel que fa al tipus de material o dades registrats, entre **material verbal (oral o escrit)** i **material no verbal**.

Si construïm una taula a partir d'aquests criteris, creuant-los en files i columnes, podem aïllar sis tipus de mètodes qualitius en les caselles formades i establir-ne el caràcter més propi o impropí.

Classificació i gradació dels mètodes qualitius segons el tipus d'observació i el material registrat

	Material verbal oral/escrit	Material no verbal
Observació participant	(oral) 1	2
Observació no participant indirecta (documental)	(escrit) 3	4
Observació no participant directa	(oral) 5	6

En la casella 1 trobem un dels perfils més propis dels mètodes qualitatius, el qual comporta la utilització d'informants i l'ús d'entrevistes o altres formes d'observació participant, i també el recull d'informació verbal, transcrita a partir de la comunicació oral. Aquesta informació és la que s'analitza.

En la casella 3 tenim un altre perfil típicament qualitatiu. Ara, l'observació és de documents de diverses classes i, per tant, indirecta, després de les accions que els han generat; però el material per a l'anàlisi continua essent verbal, en forma d'escrit, o simbòlic en general (dibuixos).

Les caselles 2 i 5 inclouen perfils metodològics una mica més allunyats del nucli del que se sol considerar qualitatiu.

La casella 2 correspon a estudis d'observació participant centrats en comportament no verbal, en categories d'acció o activitat. Seria el cas dels estudis de comunicació no verbal o d'expressió, facial o gestual. L'expressió, el gest, certes accions corporals comunicatives, no són llenguatge, però o bé són assimilables al llenguatge o bé són regulats per codis biològics i/o culturals i, per tant, desxifrables a partir del coneixement dels codis en qüestió.

La casella 5 contindria els estudis que, si bé no empren l'observació participant, registren el comportament verbal que el subjecte produeix espontàniament, el transcriuen i el transformen en dades.

Les caselles 4 i 6 presentarien els perfils menys compatibles amb l'enfocament autènticament qualitatiu.

En la casella 4 s'utilitza l'observació indirecta, però aquesta no és de caire documental en sentit estricte. Això vol dir que l'observació no s'aplica a material lingüístic o derivat del llenguatge, sinó a altres productes de les accions humanes, com eines, escultures, quadres, edificis, etc.; o, en el cas dels animals, construccions com els dics dels castors o els ruscós de les abelles, o petjades i rastres. Per tant, aquesta és una opció rara en el món del criminòleg. No tant en el de l'antropòleg, l'arqueòleg o l'etòleg, els quals segueixen i analitzen sovint les obres i els impactes que persones o animals deixen en l'ambient.

Finalment, en la casella 6 no s'empra ni observació participant, ni documental, mentre que els comportaments recollits tampoc no són verbals. Es tractaria, doncs, d'una metodologia observacional precàriament qualitativa. Solament una interpretació en clau simbòlica o comunicativa del comportament, una voluntat interpretativa i una exploració en profunditat de cada subjecte donaria a aquests estudis una pàtina qualitativa.

Un investigador aplica un mètode qualitatiu genuí en la mesura en què es basa en l'observació participant o la documental i adopta la perspectiva de l'interpret de material verbal o simbòlic.

3. Programació d'una investigació criminològica

3.1. Assumptes generals

Per arrelar els mètodes qualitatius, ens mirarem en aquest capítol alguns assumptes pràctics que ens ajudaran a entendre millor la realitat d'una recerca qualitativa (Malgrat que aquí ens concentrem en la versió qualitativa, la gran majoria de les pautes següents també són vàlides per a la investigació quantitativa.)

Més concretament, ens mirarem breument la programació d'una investigació criminològica.

Primer, i tal com s'ha explicat en l'assignatura *Metodologia de les ciències socials - Etapes, mètodes, tècniques i anàlisi*, cada recerca comença **amb l'elecció de la metodologia, les tècniques i els instruments que cal utilitzar**. Però, més enllà del nivell de rigor, precisió i el grau de la seva adequació a les característiques de l'objecte d'estudi, en la pràctica **la factibilitat** és igual o fins i tot més important que els aspectes esmentats anteriorment. Al final no serveix un disseny ideal d'una investigació si això implica que no es pot portar a terme. Per tant, la investigació perfecta no existeix, sinó que sempre s'orienta a la seva possible traducció dels conceptes teòrics a la pràctica.

Per tant, la factibilitat depèn dels punts següents:

- La capacitat del personal participant en la investigació.
- L'assequibilitat i correcció de les fonts d'informació necessàries.
- El nivell d'operacionabilitat.
- El temps que requereixen.
- El cost: humà, social i econòmic,
- Les limitacions deontològiques.

Per exemple, relacionat amb els costos, només se solen considerar els aspectes econòmics en relació a les possibilitats pressupostàries. Però també cal tenir en compte altres perspectives com l'esforç de l'equip (tant el personal contractat

com el propi), les molèsties causades a la població objecte d'estudi, etc. Tots aquests tipus de costos han de mantenir una proporció justificable respecte a les necessitats i dimensions de la investigació i els resultats esperats.

3.2. L'elaboració del pla d'actuació

Més enllà del disseny metodològic, també cal elaborar un pla d'actuació que inclou:

- Activitats i recursos degudament coordinats, definits (respecte al contingut i la temporalitat) i previstos.
- Responsabilitats clarament definides i també possibles mesures de substitució o complementarietat.
- Flexibilitats en el disseny per a poder corregir els desajustos i establir les variacions necessàries de la programació.

El pla d'actuació inclou: l'esquema del projecte, la definició precisa i operativa dels objectius i de l'objecte de la investigació, la definició dels continguts o de les variables, la metodologia, les tècniques i els instruments; les fonts; els organismes, els grups i les persones implicades; el pla operatiu; el marc contractual; el pressupost.

Per a poder relacionar les diferents activitats, s'elabora un **quadre relacional de les activitats** amb la descripció de cada activitat, el temps de realització previst, la dependència amb altres activitats i la persona o el grup de persones responsable.

Exemple d'un quadre relacional d'activitats

Codi	Descripció de l'activitat	Temps de realització previst	Depen- dència	Persona o grup responsable
A	Revisió bibliogràfica	4 setmanes	-	Director i tècnica
B	1er llistat de continguts	1 setmana	A	Tècnica
C	Selecció i ensinistrament d'entrevistadors	2 setmana	B	Director
D	Elaboració guia d'entrevistes	2 setmana	B	Tècnica
E	Grups de discussió	2 setmanes	C, D	Entrevistadors
F	Entrevistes a professionals	2 setmanes	C, D	Entrevistadors
G	Elaboració 1er informe	2 setmanes	A, C, D	Director i administració

Codi	Descripció de l'activitat	Temps de realització previst	Depen- dència	Persona o grup responsable
H	Anàlisi entrevistes	4 setmanes	E, F	Tècnica i entrevistadors
I	Elaboració informe final	6 setmanes	H	Director, tècnica i administració

Més enllà del quadre relacional d'activitats, se sol fer un **cronograma de Gantt** per a la planificació temporal. Aquest gràfic consisteix en un diagrama projectat sobre un quadre de doble entrada. En un dels eixos se situen les activitats i en l'altre, la seqüència temporal en unitats homogènies.

Activitats / en setmanes	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
Revisió bibliogràfica																				
1er llistat de continguts																				
Selecció i ensinistrament d'entrevistadors																				
Elaboració guia d'entrevistes																				
Grups de discussió																				
Entrevistes a professionals																				
Elaboració 1er informe																				
Anàlisi entrevistes																				
Elaboració informe final																				

Els **pressupostos** han d'incloure els conceptes següents:

- Direcció de l'estudi (en temps emprat).
- Demanda bibliogràfica: consultes a bases informatitzades, fotocòpies d'articles, adquisició de publicacions.
- Desplaçament: transport, allotjament, dietes alimentàries.
- Treball de camp: entrevistadors (en nombre d'entrevistes), obsequis a entrevistats o participants en grups, transcripció d'entrevistes i grups, transport i dietes, Seguretat Social.
- Procés informàtic.
- Pagament a assessors.

Observació

Els pressupostos haurien de ser tan reals com sigui possible.

- Dactilografia.
- Despeses de material (paper...).
- Despeses d'infraestructures (lloguer...).
- Costos financers.
- IVA.

Després de la programació d'una recerca criminològica, cal fer el següent:

- Gestionar l'equip humà.
- Ajustar el disseny a noves necessitats de la investigació.
- Controlar el pressupost.

Lectura recomanada

I. Pons (1993). *Programación de la investigación social*. Madrid: CIS.

La investigació criminològica s'operacionalitza amb eines com el quadre relacional de les activitats, el cronograma de Gantt i els pressupostos.

4. La qualitat de les dades en la investigació qualitativa

Organitzarem el tema de la qualitat de les dades en tres grans compartiments:

- el de la fiabilitat,
- el de la validesa i
- el de la generalització.

4.1. La fiabilitat en la investigació qualitativa

Teniu, doncs:

El concepte de *referència* de la investigació qualitativa en el tema de la fiabilitat és la consistència de registres, mesures o interpretacions.

El concepte de *fiabilitat* té una certa amplitud, però també conté un nucli de significació irreductible del qual ens ocuparem en primer lloc. Aquest nucli es podria condensar en el concepte de *consistència*, és a dir, en la idea de la igualtat o equivalència d'un registre, mesura o interpretació al llarg de les seves diferents repeticions. Aquestes repeticions es poden fer en diferents dimensions, com veurem de seguida, i admeten dues lectures complementàries: d'una banda, una de negativa, segons la qual, en repetir l'operació considerada, els errors seran minimitzats o eliminats; d'una altra banda, una de positiva, segons la qual els resultats seran iguals o prou semblants.

En la pràctica, aquest plantejament comporta dues orientacions força diferents. En una, l'interès apunta sobretot la coincidència o agrupació dels resultats de diferents operacions de registre, mesura o interpretació efectuades en un mateix material sense exigir, a més, que aquestes operacions donin **resultats vertaders**, jutjant-los a partir d'algun criteri. En l'altra, en canvi, també es fa aquesta segona exigència, de manera que registres, mesures o interpretacions no solament han de tenir una variabilitat mínima en les seves repeticions, sinó que s'han d'acostar a un **valor de referència** o coincidir-hi.

No és la nostra intenció exposar exhaustivament la teoria de l'error en les disciplines socials, però una part d'aquesta teoria és perfectament assumible per la metodologia qualitativa. Per bé que, de vegades, la posició qualitativa tendeixi a relativitzar la importància dels errors, a situar-los en una altra perspec-

tiva, no pot deixar d'admetre que hi ha errors, que aquests són possibles, que un observador pot veure blanc quan tothom veu negre, o que un dia pot veure blanc i l'endemà no veure-hi res. I encara que aquestes equivocacions puguin ser dotades de sentit i aprofitades en la interpretació final del material recollit, això no exclou que també puguin ser classificades com a errors des d'un punt de vista general.

La metodologia de les ciències socials ha plantejat i sistematitzat de diverses maneres els errors en la investigació. Nosaltres ens cenyirem més aviat a les fonts i formes d'error en la investigació observacional i de camp que, com sabem, són les més compatibles amb la mentalitat qualitativa.

1) **Segons l'origen**, ens podem trobar amb errors:

a) D'expectativa. Un científic comet errors d'expectativa quan registra, mesura o interpreta a favor de les seves expectatives de resultats o, particularment, de les hipòtesis que manté. Això farà que sovint falsegi, conscientment o inconscientment, la informació que li arriba. De vegades, l'error d'expectativa depèn més de la ideologia de l'investigador que no pas de la teoria o les hipòtesis que maneja: així pot atribuir més conductes agressives als nens que a les nenes, o viceversa, sense cap prova empírica; o pot avaluar els textos d'escriptors negres per sota dels redactats per blancs, quant a riquesa de vocabulari, sense que hi hagi tampoc cap base per a fer-ho.

b) D'halo. Aquest error es produeix quan un observador o un analista tenen prejudicis determinats sobre un subjecte (delinqüent, autor, entrevistat, etc.) o grup, prejudicis que fan aparèixer el seu comportament sota una llum falsa, generalment desfavorable. Habitualment, aquests prejudicis neixen d'algun contacte conflictiu amb el subjecte al principi de la investigació, moment en què es crea l'halo. A partir de llavors, els comportaments es traslladen esbiaixats, mal anotats, mesurats o interpretats, a les dades. Els exemples són tòpics: un mestre té "mania" a un alumne per un incident que el va enfrontar a ell a principi de curs i, per això, en els registres que li hem encarregat de la seva conducta a classe, aquest alumne sempre apareix més dèspota o agressiu del que realment és.

c) De deriva. Aquest error o biaix és conseqüència d'una definició deficient de les categories i, per tant, d'una construcció imperfecta del sistema que formen. Concretament, aquest sistema no complirà probablement el criteri d'exhaustivitat semàntica. A causa d'aquesta mancança, l'observador, un cop començat el registre definitiu i sistemàtic de dades, es trobarà amb nous exemplars de comportament o de text no previstos en el sistema de categories amb què treballa. Aleshores, en comptes de començar de bell nou i reestructurar el sistema, inclou sobre la marxa aquests nous exemplars en algunes de les

categories ja existents, cosa que, inevitablement, generarà un biaix. En efecte, la primera part de la investigació s'haurà fet amb una classificació de variables i la segona, amb una altra.

d) De fatiga. Òbviament, la fatiga perceptiva o física del científic pot ser la causa directa o indirecta d'errors. Tanmateix, aquesta font d'error és més important en l'observació del comportament en viu que en l'observació de material gravat o en l'anàlisi de textos, situacions aquestes darreres en les quals el científic pot interrompre la feina tantes vegades com vulgui per recomençar-la quan es torna a trobar en condicions mentals òptimes.

2) Segons la forma o el procés de l'error, pot consistir en el següent:

a) Errors de detecció. L'observador o l'analista de textos poden no percebre una unitat o categoria que ha ocorregut realment o que veritablement és present en el text.

b) Errors d'interpretació. L'observador o l'analista classifiquen o interpreten una unitat de registre, comportamental o textual, de manera incorrecta. Això vol dir que l'etiqueten com una categoria quan, de fet, correspon a una altra o no correspon a cap.

c) Errors de recompte o mesura. Per exemple, limitant-nos a la freqüència, l'observador o l'analista compten malament el nombre de vegades que ha tingut lloc un comportament o un segment de text.

d) Errors d'anotació. Tots els errors anteriors s'acaben concretant en l'anotació, en el registre pròpiament dit, en el paper o en la pantalla. Podem ometre una anotació o, al revés, apuntar una ocurrència que no ha tingut lloc, o assignar una categoria a una columna o casella equivocada, etc. En conjunt, podem incórrer en els errors següents:

- **Errors de comissió.** Quan consignem allò que no hauríem d'haver signat.
- **Errors d'omissió.** Quan no consignem allò que hauríem d'haver signat.

4.2. La validesa en la investigació qualitativa

En general, la validesa que pot servir a la investigació qualitativa s'ha d'entendre en clau observacional i semiòtica.

Com el concepte de *fiabilitat*, el de *validesa* admet molts sentits i aplicacions segons la metodologia que l'utilitza. Malgrat que hi ha bones classificacions de la validesa (especialment en l'àrea de la psicometria), aquest és un tema més escàpol a la classificació i a la sistematització. Per això, ens limitarem a precisar els límits del concepte dintre dels quals la metodologia qualitativa pot trobar un significat, treure'n un rendiment.

Cal tenir present que les idees tradicionals entorn de la validesa estan molt lligades a l'epistemologia positivista, i s'han cultivat i desenvolupat en el terreny de la construcció i ús de tests, terreny en què han aconseguit la millor definició.

El marc conceptual de la validesa davant del qual la metodologia qualitativa pot prendre partit delimita una noció predominantment **observacional** i **semiòtica**.

- **Observacional** perquè es tracta d'un tipus de validesa útil i adequada al perfil metodològic del treball de camp.
- **Semiòtica** perquè la validesa que pot interessar a l'investigador qualitatiu és la que jutja l'espai que hi ha entre significant i significat, és a dir, entre un indicador o unitat de registre i els segments comportamentals o textuais concrets als quals apunten; o entre una categoria i els indicadors que hi donen contingut; o entre un objecte d'estudi i les categories o variables que el defineixen. Estem parlant, doncs, d'una validesa, sobretot, semàntica.

Tanmateix, aquests trets són perfectament compatibles amb altres que se solen atribuir a la validesa. Amb una visió més global podem dir, també, que la validesa avalua l'espai de correspondència entre dos conjunts d'elements.

Per exemple, entre les categories abstractes i els indicadors o unitats concrets, entre la categoria *expressió d'alegria* i les unitats de registre o indicadors *celles +*, *llavis +*, que permeten reconèixer-la.

En definitiva, la validesa vol ser una avaluació de l'ajustament o qualitat d'una **representació**, del grau en què un objecte d'estudi està ben representat per les seves variables o categories, les categories pels seus indicadors o unitats, etc.

En el nostre terreny, el significat essencial de la validesa es referirà als recorreguts d'interpretació categorial i contextual. Es preocuparà principalment per les unitats coherentment definides, les classificacions ben acabades, les inferències correctament fetes, les assignacions de significat acceptables.

Lectura recomanada

Podeu consultar unes pàgines molt clares sobre aquest punt a: **H. F. Wollcott** (1994). *Transforming Qualitative Data* (pàg. 344-346). Thousand Oaks (CA): Sage.

A partir d'aquest prisma, caldrà distingir nivells i subnivells de validesa en l'elaboració de la informació comportamental, social o textual.

4.3. La generalització en la investigació qualitativa

Els conceptes de *validesa* i *generalització* tenen punts de connexió, però és important distingir-los metodològicament.

4.3.1. Representativitat

L'abast de generalització d'uns resultats depèn de les seves **condicions de representació**, en paraules d'Egon Brunswick, o, si voleu, de la seva representativitat respecte a la totalitat dels fenòmens als quals es volen aplicar, totalitat que, en llenguatge estadístic, vol dir *població*.

Per tant, el concepte de *generalització* té una relació subtil amb el de *validesa* i, com hem comentat més d'un cop, això fa que es confonguin sovint (de fet, veurem que alguns tipus de generalització són retolats com a validesa). En tots dos casos es tracta de si un conjunt d'elements en representa un altre o pot ser substituït per aquest. Però la funció de representació en un cas i en l'altre és diferent:

- Quan es tracta de validesa la meta que cal assolir és que una noció abstracta, amb contingut teòric o simplement semàntic, tingui correspondència plena i justificada amb instàncies o fets concrets. Una actitud de menyspreu, per exemple, es pot vincular a mirades de gairell o a un cert tipus de llenguatge insultant o distanciant.
- Per contra, quan busquem capacitat de generalització, el desafiament és en el fet que una col·lecció d'elements de la qual prediquem unes propietats i de la qual s'extreuen uns resultats sigui realment un subconjunt del conjunt al qual es volen aplicar aquestes propietats o aquests resultats.

Aquesta diferència és força formal i no anul·la les connexions –innegables– entre ambdós conceptes. Tal volta n'hi hauria prou dient que:

- La **validesa** és bàsicament semàntica i es resol en l'espai de la denotació o la designació; estableix si una cosa en significa o en mesura una altra, o es refereix a una altra.
- En contrapartida, la **generalització** sempre és de resultats, tant si són qualitius (propietats, classificacions, relacions) com quantitius (mesures, equacions, models matemàtics).

Com hem suggerit més amunt, les dues nocions centrals respecte al tema de la generalització són etiquetades com a *validesa*, la qual cosa no contribueix ben bé a facilitar-ne la comprensió. Ens referim a les nocions de *validesa interna* i *externa*. Fem-ne ara una petita introducció.

4.3.2. Validesa interna i externa

Dintre de l'àmbit de la generalització cal distingir també dos aspectes. *Generalitzar* pot significar:

- Aconseguir sistematitzacions o lleis universals assimilables a la teoria existent o amb valor teòric. Aquest fi té a veure amb la **validesa interna i la capacitat de replicació**.
- Aconseguir que uns resultats siguin aplicables a condicions diferents d'aquelles en què van ser obtinguts o bé a la població de referència. Aquest fi té a veure amb la **validesa externa entesa com a validesa d'aplicació**.

De seguida comprendreu que el nostre marc de referència per a la investigació qualitativa partirà més del segon d'aquests aspectes que del primer. *Validesa interna* i *replicació* són termes encunyats en el reialme del mètode experimental i elaborats, sens dubte intel·ligentment, per Donald Campbell i els seus deixebles; però és obvi que ofereixen una utilitat força restringida en l'àrea del treball de camp i de la investigació qualitativa.

Farem un recorregut curt pels nuclis d'aquests conceptes, a tall d'introducció.

1) La **validesa interna** té com a objectiu que les relacions entre variable(s) independent(s) i dependent(s) siguin de veritat les que s'han trobat i no unes altres; és a dir, que aquestes relacions siguin fermes i no espúries; que siguin garantides pel disseny de la investigació. Tot i que ens hem referit a relacions, en general, aquestes se solen materialitzar en vincles causa-efecte; però ja hem comentat que aquests no són els únics vincles pels quals s'interessa el científic social.

Expressat així, només l'objectiu de la validesa interna sembla una mica absurd o esotèric. Un profà de seguida es preguntaria *I per què no ha de ser així?* Però és que encara falta afegir una idea capital a les exigències anteriors: la garantia de les relacions entre unes variables seleccionades, excloent-ne d'altres, és proporcionada pel control, per l'eliminació o neutralització de les variables independents que no es vol que s'introdueixin en els resultats. Si ho fan, són variables estranyes o confuses.

Aleshores ja sabem la raó per la qual es tem que les relacions obtingudes puguin ser altres que les que semblen ser: si el control és ineficaç, alguna variable estranya pot afectar els valors registrats de les variables dependents.

Exemple

Així, pot passar, per exemple, que la reacció agressiva d'un subjecte en una prova no solament estigui en funció del nivell d'alcohol en la sang (com creu l'investigador), sinó també del soroll ambiental, atès que aquesta darrera variable, no prevista en principi en l'experiment, s'ha infiltrat en el registre a causa d'una insonorització deficient del laboratori.

Tot comptat, és clar que la noció de *validesa interna* està íntimament lligada a la de *control eficaç de variables* i, per tant, amb situacions artificials de registre, experimentals. Per consegüent és una noció en principi aliena a la metodologia qualitativa que –com sabem– prefereix les situacions naturals de registre i els procediments observacionals.

2) Pel que fa a la **validesa o capacitat de replicació**, podríem fer afirmacions idèntiques o molt semblants. Si uns resultats han estat obtinguts en unes condicions especificables, en tant que controlades, aleshores seran reproduïbles tantes vegades com repetim el registre en condicions iguals a les de la investigació original de referència.

Ara bé, cau pel seu propi pes que una situació serà més reproduïble com més simplificada estigui i com més especificats n'estiguin els trets. Per això, un experiment autèntic, ben fet, és en principi reproduïble, és a dir, replicable, ja que el control de les variables excloses fa disminuir el nombre de factors en joc que poden influir en el fenomen estudiat. D'aquesta manera, l'exclusió de variables empobreix el fenomen o el seu context d'ocurrència però, en compensació, el fa més fàcilment repetible, reproduïble o replicable.

En una recerca observacional o qualitativa, en què les condicions de registre admeten menys especificació i el recurs del control a penes és utilitzat, la possibilitat de replicar amb èxit uns resultats és molt més petita.

Exemple

Permeteu-nos un símil operístic. Si posem en escena una òpera amb estètica avantguardista, i deixem els personatges sols a l'escenari nu, sense decorats i només il·luminats per un focus de llum enmig de la penombra, aquest muntatge serà més fàcilment reproduïble que si el director d'escena opta per un muntatge clàssic, amb mobiliari i *attrezzo* d'època, vestuari segons la documentació històrica, llums calculats al detall i nombrosos canvis de decoració. La simplificació és legítima però és una porta oberta a la imitació.

En resum, les nocions de *validesa interna* i *replicació* no s'adiuen amb la investigació qualitativa o hi tenen un paper força secundari, atès que aquesta classe d'investigació no busca generalitzacions universals, teòriques, basades en lleis garantides pel control experimental.

Aquest judici canvia radicalment si considerem la **validesa externa**. Aquesta és una noció igualment treballada en l'àmbit experimental però, en contrast amb les anteriors, és perfectament compatible amb la metodologia de camp i qualitativa. Aquí, per no allargar excessivament la nostra exposició (que apun-

ta cap a altres direccions), donarem a la validesa externa el sentit de **capacitat d'aplicació** o, senzillament, **aplicabilitat** d'uns resultats a condicions diferents d'aquelles en què van ser obtinguts.

Es vol, doncs, que els resultats que obtenim amb uns subjectes, en un ambient, en un període, siguin extrapolables a altres subjectes, altres ambients, altres períodes. Els primers, com hem dit i veurem aviat, són subconjunts dels segons.

Afirmar que la validesa externa és compatible amb la investigació qualitativa no equival a dir que aquesta s'hagi de fixar sempre, obligatòriament, l'objectiu de generalitzar, d'extrapolar els seus resultats; ni que, quan ho fa, les vies per a aconseguir-ho siguin les mateixes que en la investigació experimental o quantitativa.

Per tal d'aclarir això cal fer distincions en l'interior de la noció de *validesa externa d'aplicació*, distincions que ens permetran entendre millor les posicions típiques de la investigació qualitativa pel que fa a la generalització.

En la investigació qualitativa pot ser útil la noció de *validesa externa o aplicabilitat* d'uns resultats, però no, o molt menys, les de *validesa interna i replicació*.

4.3.3. La triangulació

L'esforç de generalització que acabem d'explicar exigeix una acumulació ordenada de casos. Una altra direcció de generalització és l'anomenada *triangulació*, concepte fonamental en investigació qualitativa. Podríem dir que la triangulació treballa des de dins del cas cap enfora, dilatant-lo, donant-hi més extensió o, fins i tot, transcendent-lo per tal d'enllaçar-lo amb altres trajectòries d'investigació.

El terme *triangulació* neix d'un símil topogràfic. Com altres conceptes clau de la metodologia criminològica i social, ha estat desenvolupat per Campbell, malgrat que és anterior a ell. No obstant això, com s'esperaria en tractar-se d'un autor compromès amb el pensament positivista, la seva formulació original no fa gaire servei a la investigació qualitativa.

Efectivament, en una primera aproximació, la triangulació és una tàctica global que segueix el simple principi de la multiplicació de mitjans per a assolir un fi.

En el món de les ciències socials, en què les eines de treball del científic sovint s'han de jutjar precàries, la triangulació consistiria en l'aplicació de registres i mesures diversos i heterogenis, però relacionats amb la teoria que enquadra la investigació. Ara bé, la formulació inicial tenia sobretot valor psicomètric; el que pretenia en realitat era cobrir amb múltiples indicadors l'àrea conceptual d'un constructe hipotètic. S'esperava que diferents mesures, preses des de diferents punts de vista metodològics, o amb diferents tècniques, coincidissin, i en aquesta zona de coincidència validessin la construcció teòrica.

És famosa la proposta de Campbell i Fiske d'una matriu multitret i multimètode en què es puguin encabir i acomodar les dades obtingudes per mitjà de diverses aproximacions quant a procediment i mesura. Aquest ventall d'aproximacions –segons es diu– assegura la validesa convergent dels resultats.

Tanmateix, hem remarcat que la investigació qualitativa no s'interessa habitualment per la validesa de constructe, sinó per la de contingut. D'altra banda, cal reconèixer que la idea de multiplicació de mètodes i de punts de vista és atractiva per a l'investigador qualitatiu. Per exemple, les aportacions de diferents observadors poden ser integrades en un marc teòric ampli; que els mateixos coneixements i opinions dels diferents subjectes es poden incorporar al discurs científic; que diferents tipus d'observació, fins i tot l'experimentació, són possibles en un projecte d'investigació, agafant de cadascun el més aprofitable amb vista als objectius marcats.

La triangulació, doncs, es pot entendre de dues maneres:

- Com una tàctica adreçada a la racionalització i sistematització d'aproximacions ètiques, positivistes, al material d'estudi.
- Com un recurs per a aprofundir, potenciar, els recursos èmics i crítics de la investigació qualitativa.

Podem il·lustrar aquesta diferència amb una analogia física.

- Suposem que estem intentant localitzar l'origen d'un senyal de ràdio. Per a aconseguir-ho necessitem dues antenes mòbils i direccionals que, un cop orientades, acabin rebent plenament el senyal. La direcció de procedència de cada senyal serà així registrada i la intersecció de les projeccions des de cada receptor localitzarà la font d'ones en l'espai. Amb tot, el procediment millorarà i la localització serà més precisa i fàcil si augmentem el nombre d'unitats de detecció, a fi de "tapar" la proporció d'error atribuïble a cada unitat. En qualsevol cas, és clar que la triangulació, és a dir, la multiplicació de mitjans de detecció i localització, serveix aquí per a millorar la qualitat

Lectura recomanada

D. T. Campbell; D. W. Fiske (1959). "Convergent and discriminant validation by the multitrait-multimethod matrix". *Psychological Bulletin* (núm. 56, pàg. 81-105).

del registre o la mesura, en el sentit de concentrar-la en un valor únic, la qual cosa **redueix l'error**.

- En la investigació qualitativa, el propòsit de la triangulació no sol ser aquest, sinó quasi el contrari. Més aviat té a veure amb la construcció d'una xarxa de connexions que amplien la perspectiva de l'investigador en la multiplicitat i permeten **contemplar agregats** –o millor, integrats– els diferents registres, mesures o interpretacions.

A diferència de la generalització en mosaic, la triangulació qualitativa no comporta encaixar casos sencers en un trencaclosques que és el seu motllo teòric, sinó que implica vincular informes d'observadors, resultats obtinguts amb mètodes distints, mesures de diversos tipus, etc., dintre del mateix cas o lligant casos entre ells.

És clar que aquest interès prioritari per desplegar el ventall de valors i perspectives sobre un fenomen o tema d'investigació no nega la utilitat de conèixer el punt d'intersecció de tots ells, que és l'interès predominant de l'altre estil de triangulació. No oblidem que la investigació qualitativa busca tant la part comuna o semblant dels fenòmens com les diferències entre ells. Però en cap cas no es limita a la primera d'aquestes dues possibilitats.

Ara farem un pas més per tal d'explorar les possibilitats de la triangulació en les ciències socials i del comportament i concretar, així mateix, les línies que segueix generalment.

Podem triangular:

- **Temps.** Combinant estratègies de seguiment o longitudinals amb altres de seqüencials o transversals, en un estil d'investigació força cultivat per la psicologia evolutiva i educativa.
- **Espai/situacions.** Repetint la investigació amb la mateixa mostra o subjectes en diferents situacions (per exemple, feina, escola, família, lleure, etc.), societats o cultures.
- **Nivells d'anàlisi.** Integrant la informació procedent de nivells més moleculars amb la manifestada en nivells més molars (per exemple, servir-se de dades sobre expressió facial al costat de dades sobre accions o desplaçaments sobre el terreny; o, tractant-se de textos, treballar amb mots i amb paràgrafs).
- **Observadors.** Les aportacions de diferents observadors poden servir per a establir acords entre ells o per a traçar el perímetre del seu desacord, i en el segon cas treballar sobre l'àrea així definida.

Lectura recomanada

W. D. Crano (1981). "Triangulation and Cross-Cultural Research". A: M. B. Brewer; B. E. Collins (eds.). *Scientific Inquiry and the Social Sciences* (pàg. 317-344). San Francisco: Josey-Bass.

Lectura recomanada

El panorama d'itineraris de triangulació que presentem a continuació ha estat pintat bàsicament per Denzin, tot i que nosaltres ens servim igualment d'altres fonts. Vegeu N. K. Denzin (1970). *The Research Act in Sociology: A Theoretical Introduction to Sociological Method*. Londres: Butterworth.

Aquesta via de triangulació pren el màxim sentit qualitatiu quan encadena versions ètiques (dels científics) amb èmiques (dels subjectes o grups que s'estudien). Així, en una investigació sobre el fracàs escolar en un centre, podem articular informació procedent del director, del professorat, dels pares, dels inspectors i –per què no– dels mateixos alumnes, amb l'obtinguda directament per l'observador o observadors encarregats de la investigació.

1) **Mètodes.** És potser la columna vertebral de la triangulació. En l'accepció més corrent, consisteix a emprar diferents mètodes o tècniques en el mateix objecte d'estudi (no a repetir l'aplicació d'un sol mètode en diverses ocasions, procediment que estaria més a prop de la fiabilitat o la replicació).

La triangulació de mètodes es pot concretar en diferents fases de les operacions d'investigació:

- **Dades o registres.** Aprofita informació procedent de diferents fonts o diverses classes de material (documents, transcripcions, gravacions, etc.).
- **Mesures.** Se serveix de diferents tipus de mesures o índexs per a obtenir un retrat més complet del fenomen investigat (per exemple, freqüència i temps, en registres comportamentals; o mesures psicomètriques i mesures físiques).
- **Mètodes pròpiament dits.** Conjuga diferents opcions metodològiques com l'observació participant, la no participant (directa o indirecta) o diferents dissenys d'experimentació en un mateix projecte d'investigació. També es pot referir a la utilització combinada de diverses tècniques d'anàlisi (anàlisi de contingut intratextual i extratextual, diferents aproximacions estadístiques).

L'esforç que aquesta triangulació requereix queda compensat pels guanys obtinguts quant a capacitat de generalització. Així, en cas d'aplicar conjugadament metodologia observacional i experimental, una part dels resultats aportarà validesa interna i capacitat de replicació i, l'altra, validesa externa i ecològica.

2) **Teories.** Triangulació sovint associada a la multiplicitat d'observadors o de mètodes. Com hem dit en un altre lloc, la integració de diferents punts de vista exigeix una posició metateòrica des de la qual sigui factible dur-la a terme. L'investigador que coordina una recerca diversificada d'aquesta manera s'ha de col·locar en una posició més "elevada" que la de la teoria particular en la qual es troba còmode.

En qualsevol cas, en un camp com el de les ciències socials en què la unificació teòrica està pendent o no és possible, l'arranjament de diferents teories, sovint clarament complementàries, en un quadre metateòric, és gairebé un deure ineludible.

Exemple

Per exemple, en un estudi sobre patrons de victimització es podrien intentar integrar, sobre un fons de compatibilitats entre elles, aproximacions etològiques, antropològiques, psicoanalítiques, psiquiàtriques, etc.

Resum

En aquest mòdul introductori, hem vist el paral·lelisme de l'evolució de la criminologia com a disciplina i el rol de la investigació qualitativa. S'ha destacat la influència de l'escola de Chicago, el positivisme i el *labeling approach* al llarg de les últimes dècades.

En un segon apartat, s'han abordat els diferents usos dels mètodes qualitius i quantitius, i també els avantatges i desavantatges. A partir dels diferents tipus d'observació i material, hem après a distingir i classificar les tècniques d'investigació qualitativa.

Com la metodologia d'investigació no sol ser una teoria sinó en general un treball de camp, s'ha explicat de manera pràctica l'aplicació de les tècniques qualitatives (i quantitatives) en el camp mitjançant la programació d'una investigació criminològica.

I per acabar, hem conegut nocions bàsiques que garanteixen la qualitat de les dades qualitatives com la fiabilitat, la generalització, la representativitat i la validesa.

Activitats

Busqueu una investigació criminològica basada en mètodes qualitius i responeu a les preguntes següents:

1. Quin és l'objecte d'estudi?
2. Quin és l'objectiu de l'estudi?
3. Quines tècniques es fan servir?
4. Com es tipificarien aquestes tècniques?
5. Les dades compleixen la qualitat necessària?

Elaboreu la programació hipotètica d'aquest estudi.

Exercicis d'autoavaluació

1. El *labeling approach* es basa...
 - a) a etiquetar la delinqüència.
 - b) a redefinir el crim.
 - c) a reconstruir la delinqüència com una construcció social i jurídica.
 - d) a quantificar la delinqüència.
2. Quin grup d'investigadors va tenir un cert protagonisme per a l'establiment dels mètodes qualitius en la criminologia?
 - a) Els criminòlegs en general.
 - b) Les criminòlogues feministes.
 - c) Els sociòlegs.
 - d) Els antropòlegs.
3. L'investigador qualitatiu no busca...
 - a) la informació criminològica pura.
 - b) la reflexió i crítica respecte als valors oficials de la ciència.
 - c) la comprensió en profunditat de fenòmens complexos.
 - d) la comprensió èmica de les situacions socials.
4. Per a planificar el temps que requereix una investigació criminològica, se sol elaborar un(a)...
 - a) cronograma de Gantt.
 - b) quadre relacional d'activitats.
 - c) esquema temporal d'activitats.
 - d) programació d'una investigació criminològica.
5. La programació d'una investigació criminològica ha de ser...
 - a) fixa per tal de complir la programació feta.
 - b) flexible per a ajustar el disseny a noves necessitats de la investigació.
 - c) aproximativa perquè no es pot preveure.
 - d) transparent per als objectes d'estudi.
6. Quins són els elements clau de la qualitat de les dades en la investigació qualitativa?
 - a) La generalització i la fiabilitat.
 - b) El rigor, la validesa i la fiabilitat.
 - c) La fiabilitat, la validesa i la generalització.
 - d) La triangulació.

Solucionari

Exercicis d'autoavaluació

1. c

2. b

3. a

4. a

5. b

6. c

Glossari

cronograma de Gantt *m* Tipus de gràfic de barres, que representa un calendari, en què s'il·lustren les dades d'inici i finalització de les activitats d'un projecte.

escola de Chicago *f* En els anys vint i trenta del segle XX, l'escola de Chicago (*Chicago school*) –important tant en la sociologia com en la criminologia– va produir el primer conjunt d'estudis qualitius i es va especialitzar en la investigació sobre l'entorn urbà, combinant teoria i treball de camp etnogràfic.

etnografia *f* Tècnica d'investigació que explora els fenòmens culturals i reflecteix el coneixement i els significats que guien la vida de persones i grups socials.

labeling approach *m* Teoria d'etiquetatge desenvolupat durant els anys seixanta del segle XX, la teoria d'etiquetatge sosté que la desviació no és inherent a un acte, sinó que enfoca el fet que majories tendeixen a etiquetar negativament les minories o, dit d'una altra manera, les etiqueten i les veuen com una desviació de les normes culturals. En català s'anomena *teoria d'etiquetatge*.

positivisme *m* Segons el paradigma positivista, les dades derivades de l'experiència sensorial i tractades de manera lògica i matemàtica són l'única font del coneixement científic (tant en les ciències socials com naturals). Qualsevol coneixement ha de sortir de les proves empíriques.

triangulació *f* Se sol utilitzar per a indicar que més de dos mètodes es fan servir per al mateix estudi. Serveix per a verificar les dades.

Bibliografia

Altheide, D. L.; Johnson, J. M. (1994). "Criteria for Assessing Interpretative Validity in Qualitative Research". A: N. K. Denzin; Y. S. Lincoln (ed.). *Handbook of Qualitative Research* (pàg. 485-499). Thousand Oaks (CA): Sage.

Meuser, M.; Löschper, G. (2002). "Introduction: Qualitative Research in Criminology". *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research* (vol. 3, núm. 1).

Miller, J. (s/d). *The status of qualitative research in criminology*. University of Missouri-St. Louis.

Pons, I. (1993). *Programación de la investigación social*. Madrid: CIS.

Silverman, D. (1994). *Interpreting Qualitative Data. Methods for analysing talk, text and interaction*. Londres: Sage. (El capítol recomanat és el 7: "Validity and Reliability".)

Stake, R. E. (1994). "Case Studies". A: N. K. Denzin; Y. S. Lincoln (ed.). *Handbook of Qualitative Research* (pàg. 236-247). Thousand Oaks (CA): Sage.

Yin, R. K. (2006). "Case Study Methods". A: J. L. Green; G. Camilli; P. B. Elmore (ed.). *Handbook of Complementary Methods in Education Research* (pàg. 111-122).

Webs recomanats

Myers, M. (2000). "Qualitative Research and the Generalizability Question: Standing Firm with Proteus" [article en línia]. *The Qualitative Report* (núm. 4 (3/4)). <<http://www.nova.edu/ssss/QR/QR4-3/myers.html>>

Un article sobre les possibilitats i vies de generalització en perspectiva qualitativa, en el context dels estudis d'infermeria.

Ratcliff, D. (2002). *Validity and Reliability in Qualitative Research*. The Qualitative Research Web Page. [Data de consulta: 30 d'agost de 2008]. <<http://qualitative-research.ratcliffs.net/Validity.pdf>>

Uns paràgrafs breus i accessibles sobre validesa i fiabilitat qualitativa.

Trochim, W. M. K. (2006). *Qualitative Validity*. Research Methods Knowledge Base. Web Center for Social Research Methods. Cornell University. [Data de consulta: 30 d'agost de 2008]. <<http://www.socialresearchmethods.net/kb/qualval.php>>

Presentació força solvent de la validesa qualitativa.